

Projekt UNESCO: "Paměť světa" - digitalizace rukopisů a starých tisků

ing. Stanislav Psohlavec

Albertina icome Praha s.r.o.

Při příležitosti pražského knižního veletrhu Svět knihy byly veřejnosti předvedeny první dva CD-ROM disky, které vznikly ve spolupráci Národní knihovny České republiky s firmou Albertina icome Praha a které obsahují v digitální formě Sedlecký antifonář a Malou Riechentalovu kroniku, významné rukopisy z trezorů Národní knihovny. Tím se otevřela edice Memoriae Mundi Series Bohemica .

Celosvětový projekt UNESCO "Paměť světa", v jehož rámci tyto disky vznikly, si klade za cíl inicializovat a koordinovat po celém světě aktivity směřující k záchraně a obecnému zpřístupnění ohrožených a mizejících dokumentů dokládajících kulturu a historii lidstva. To se netýká jen psaných dokumentů, ale i zvukových a obrazových záznamů a například také informací dosud nezaznamenaných, předávaných pouze ústní tradicí. Počátkem letošního roku se navíc objevila i první mezinárodní technická doporučení týkající se oblasti digitalizace, protože je žádoucí, aby veškeré produkty vzniklé v rámci tohoto celosvětového projektu mohly být mezinárodně sdíleny.

Proč je kladen takový důraz právě na digitalizaci? Není důležité, že rukopisy jsou v digitální formě uloženy právě na CD-ROM disku, významné je zejména to, že jsou uchovávány v digitální formě. CD-ROM disk je z tohoto zorného úhlu pouze nový nosič informace, prostředek, záznamové médium, stejně jako jím byly hliněné tabulky, papyrus, pergamen a nyní papír, film, pásky, diskety. Digitální informace však na rozdíl od jiných způsobů záznamu nedegraduje v čase. Degradují média, ale nikoli digitální informace jako taková. Tu lze navíc dále šířit, přenést po počítačové síti na druhý konec světa, přepsat na libovolné jiné digitální médium, a to vždy bez jakékoli ztráty obsahu informace. Digitalizovaný rukopis přitom může používat kdokoli a kdykoli a rozhodně tento rukopis používáním nepoškozuje. Tím se tato informační forma zásadně liší od originálu, který je vlastně svou podstatou odsouzen k zániku. Víme, existují faximile a hlavně mikrofilmy. Přesto z hlediska široké veřejnosti lze trochu zjednodušeně říci, že pokud je originální rukopis používán, pak je poškozován, a pokud používán není, pak je dříve nebo později zapomenut a časem přestává být bezprostřední součástí živého, dostupného kulturního bohatství společnosti či celého lidstva. Pro drtivou většinu lidí tak rukopisy zůstávají jen zprostředkovanými a kusými informacemi v učebnicích. Přitom ani netušíme, jak živá, autentická i umělecky hodnotná svědectví skrývají mnohé trezory knihoven. CD-ROM disky mohou tedy být významným příspěvkem k ochraně těchto rukopisů už jenom tím, že zpřístupní jejich podobu, a tím umožní podstatné omezení práce s originály. Jsou zároveň i jistotou, že informace v rukopisech obsažené již pro budoucnost nezaniknou a nezmizí, ale naopak se stanou trvalým a skutečně dostupným kulturním bohatstvím lidstva.

Výpočetní technika se stala již samozřejmou součástí naší kultury, resp. některých jejích sfér. A je potěšitelné, že technické vymoženosti, které jsou dnes již zcela běžné ve sféře komerce a zábavy, nacházejí postupně uplatnění i v další oblasti, kterou lze plným právem nazvat kulturní. Poté, co jsme si zvykli na to, že nám technika zprostředkovává bezprostřední zážitky při poslechu hudby a že jsou nám vynikající nahrávky kdykoli snadno dostupné, věřím, že vznikající edice BOHEMICA otevírá dveře do další oblasti, která byla doposud přístupná jen velmi nesnadno.

Pokud jde o první dva tituly edice Memoriae Mundi Series Bohemica, každý z nich představuje jiný technologický i odlišný informační přístup k převodu historického rukopisu do digitální formy. Zůstaňme u informačních hledisek. První CD-ROM, středověký liturgický zpěvník Antifonář Sedlecký, který představuje i ve světovém měřítku vůbec první kompletní středověký rukopis uložený na toto médium, obsahuje nejen veškeré vizuální informace rukopisu, ale navíc i databázově uspořádané popisy rukopisu, a to zpracované ze zorného úhlu informačních potřeb a hledisek kodikologů, muzikologů i historiků umění. Specialistům a badatelům se tedy dostal do rukou velmi významný informační nástroj, který jim poskytuje podstatně větší možnosti práce s informacemi než sám originál. Navíc se ve spolupráci s muzikology i interprety dobové hudby pracuje i na skutečně multimediální verzi disku s hudebními složkami.

Druhým titulem CD-ROM série je rukopis Chronicon Concilii Constantiniensis, tzv. Malá Riechentalova kronika. Jde o kroniku kostnického koncilu, kterou sepsal kostnický městský písař Ulrich Riechental po

skončení koncilu. Význam tohoto rukopisu spočívá především v tom, že na rozdíl od ostatních dobových informačních pramenů jde o dílo neúřední povahy, které místo diplomatických jednání a teologických sporů popisuje průběh koncilu viděno zvenjšku, a to včetně okázalých ceremonií a zvýšeného ruchu ve městě. Text má i bohatý výtvarný doprovod. Pokud jde o převod na CD-ROM, od Sedleckého antifonáře se liší především pojetím informačního popisu. Významná je kompletní transkripce původního latinského textu a v české verzi též doslovný překlad latinského textu do češtiny. Vlastní text informačního popisu je proveden záměrně maximálně stručně a s pokorou se podřizuje službě originálu. Cílem v tomto případě primárně není poskytnout odborné informace badatelům, ale maximálně vyjít vstříc zejména zainteresovanému laickému uživateli a usnadnit mu orientaci v rukopise. Plnotextová analýza latinského textu, jeho překladu i pomocných popisných textů dovoluje snadno vyhledat významná slova, podle kterých se lze snadno dostat k předmětu zájmu uživatele. Indexy jsou však dobrou pomůckou i pro specialisty a badatele, hledající v textu konkrétní odborné informace.

Oba rukopisy nesporně patří mezi nejcennější díla svého druhu a bezpochyby reprezentují to, co bývá charakterizováno jako "*kulturní bohatství lidstva*". Rád bych se všask s vámi podělil o jeden osobní zážitek, který mi dovolil plně si uvědomit a vnímat to, co se skrývá za cílem celého projektu Paměti světa, tedy "skutečnou dostupnost tohoto kulturního bohatství". Reálně jsem si význam těchto slov uvědomil při závěrečných pracích na vydání Malé Riechentalovy kroniky, když jsem hledal vhodný motiv na titulní list našeho CD-ROM. Vlastně poprvé za celou dobu práce na digitalizaci rukopisu jsem si v klidu sedl k počítači a začal jsem si kroniku prohlížet stránku po stránce. Protože CD-ROM disk obsahuje kromě úplného originálního latinského textu i úplný překlad do češtiny, začal jsem i číst. Najednou jsem přestal disk vnímat jako doposud, vypadl ze svého běžného technického myšlení i uspěchaného životního tempa, zapomněl na problémy se slíbenými termíny i na únavu a s potěšením jsem si prohlížel nesmírně živé obrazy z běžného života i ze závažných jednání, mrazilo mě při popisu poslední cesty mistra Jana Husa a Jeronýma Pražského. Cítil jsem, že naslouchám svědectví člověka, který - ačkoli zřejmě nebyl přímým účastníkem těchto událostí - žil v té době a kterému byl dán úkol stát se průvodcem těmito událostmi komukoli v budoucnosti. Obdivoval jsem jeho geniálně jistou kreslířskou ruku i prostá, nezaujatá slova, jimiž obrazy popsal. A díky tomuto člověku jsem se i já začal cítit účastníkem popisovaných událostí a spolu s ním jsem se prošel Kostnicí okolo roku 1415 v době koncilu.

Když jsem dolistoval na poslední stránku, cítil jsem, že tak to doopravdy bylo, a také jsem pochopil, že ten člověk kreslil a psal prostě proto, aby se na tyto události v budoucích generacích nezapomnělo, a že tedy psal a kreslil svým způsobem i pro mne osobně. A na přesvědčivosti tohoto pocitu vůbec nic neměnilo, že jsem seděl před počítačem, originální rukopis ležel desítky kilometrů daleko a od kostnického koncilu uplynulo bezmála šest set let.

Přál bych si, aby stejně intenzivní osobní pocit sounáležitosti a opravdovosti, jaký jsem zažil já nad Malou Riechentalovou kronikou, mohli jednou zažít např. žáci při školní výuce dějepisu. Prostřednictvím takto prezentovaných dokumentů o historii by měli možnost nahlédnout do minulosti a být účastníky významných historických událostí, dramatických lidských osudů velkých postav minulosti, ale i svědky běžného všedního života té které doby. Poskytlo by jim to jistě plastičtější a přitažlivější pohled na historii než běžný strohý učebnicový text, dalo by jim to příležitost k formování osobnějšího přístupu k dějinám i ke kulturním památkám, a snad by je to tedy vychovávalo lépe než časté tápání, který výklad historie se nejvíc blíží skutečnosti.

Tyto dva digitalizované rukopisy jsou pouze začátkem naší cesty, stále ještě hledáme optimální metody digitalizace i informačního přístupu k historickým památkám a zdrojům informací i možnosti, jak snížit zatím značně vysoké náklady této činnosti. Věříme však, že se naše CD-ROM dostanou v rámci projektu UNESCO do světa a umožní tak mezinárodně sdílet naše zkušenosti v oblasti technologie, která se neustále rozvíjí jak v oblasti software, tak hardware. Jsem přitom přesvědčen, že práce na využití výpočetní techniky k projektům typu "Paměti světa" má nadčasový význam a že kromě vlastní ochrany vzácných rukopisů pomůže lidem k lepšímu poznání historie, vlastních kořenů i sebe sama.